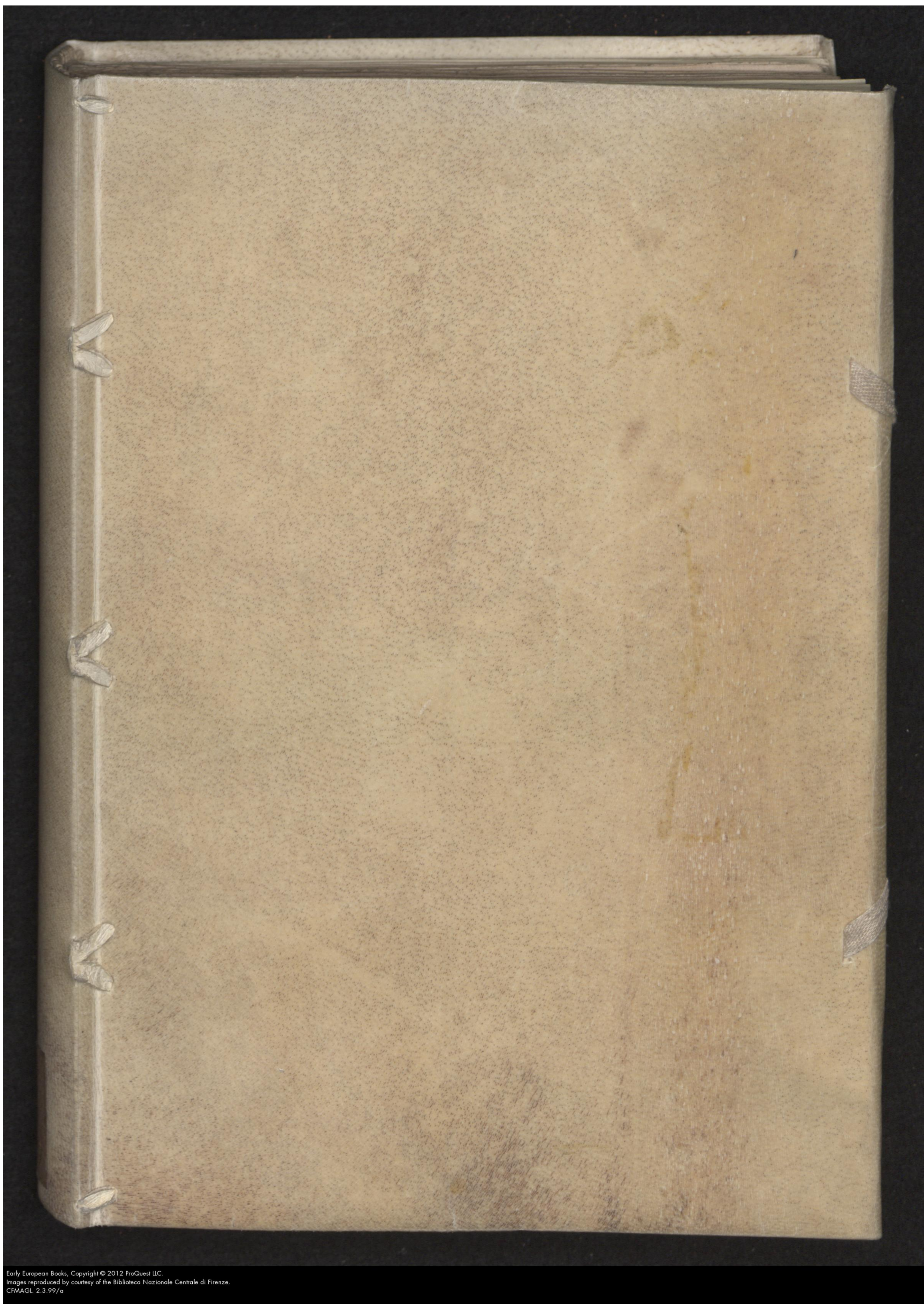
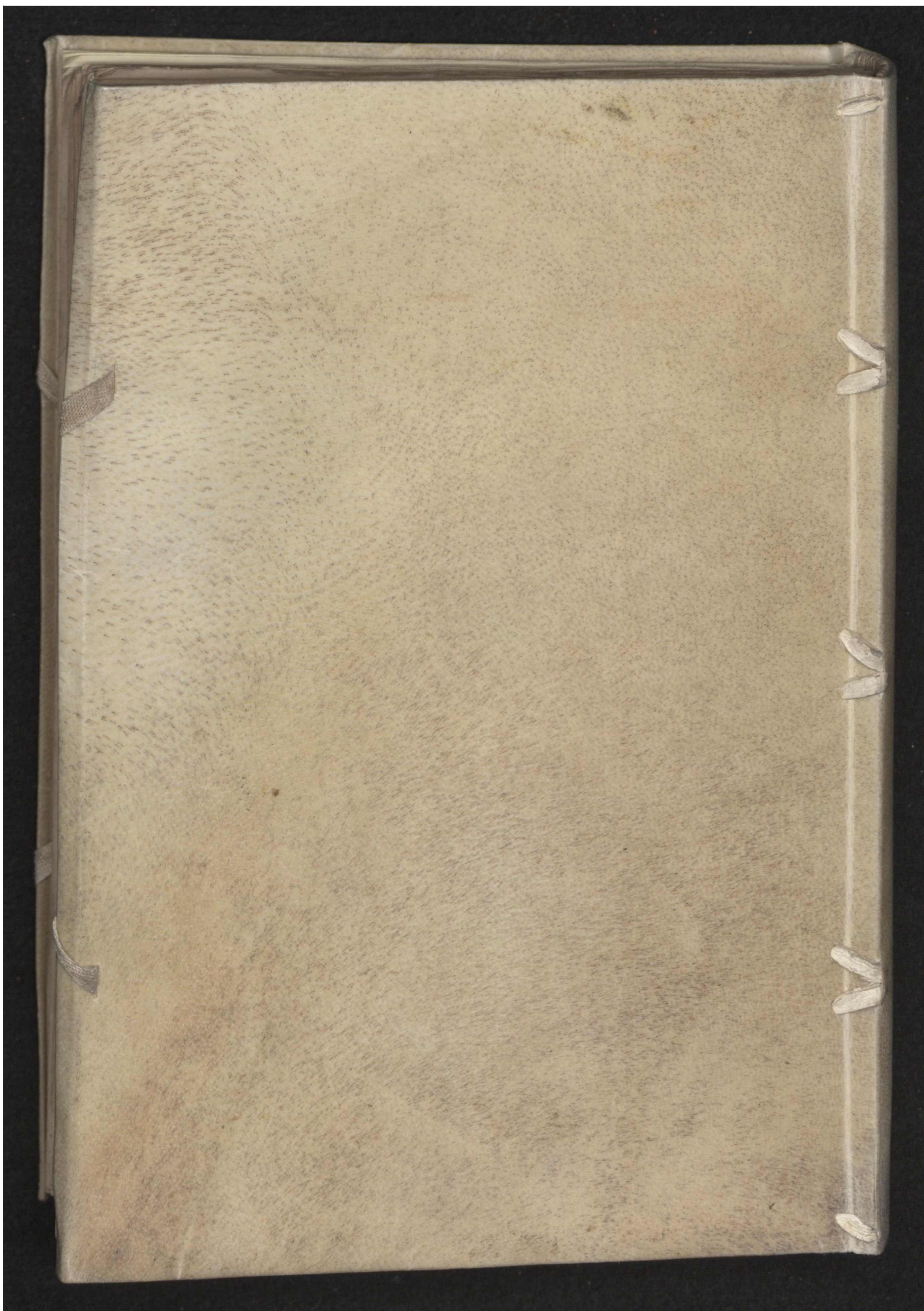
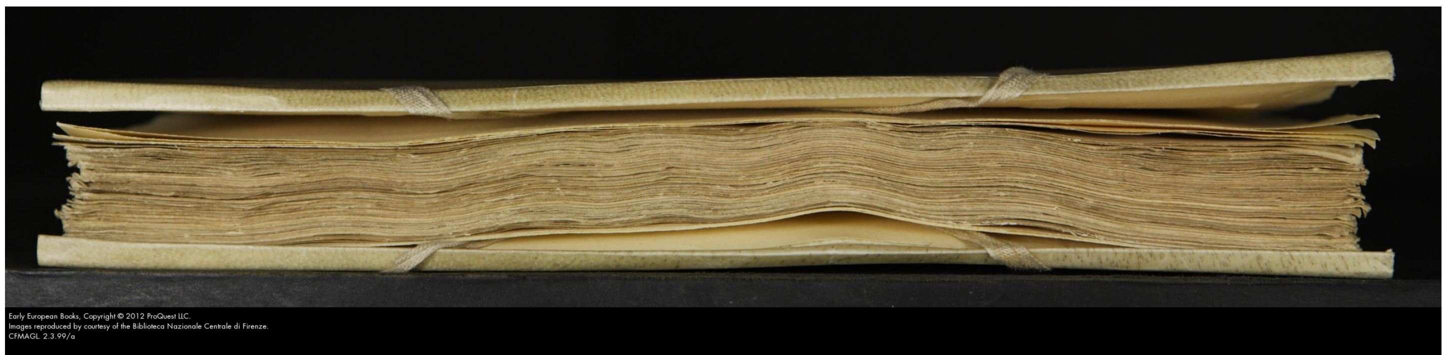

2
3
99

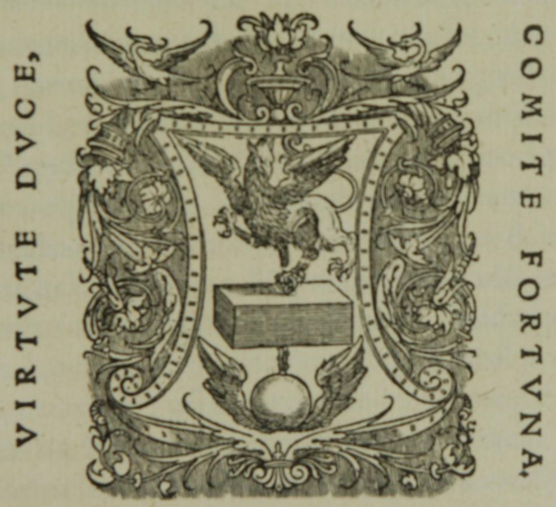

AVGVSTINI STEVCHI EVGVBINI BIBLIOTHECARII

*

De Aqua Virgine in Vrbem reuocanda.

LVGDVNI APVD SEB. GRYPHIVM,
M. D. XLVII.

AVGVSTINI EVGVBINI BIBLIOTHECARII, DE REVOCANDA IN VRBEM AQVA VIRGINE.

RBIS terrarum domina, mater omniũ gentium, bonarum rerum fœcunda parens, maieſtatem eius memoriæ repetẽti incredibile deſiderium accendit, ut eam, ſi non qualis, ac quanta fuit, quoddam certè tantę magnitudinis aliquando meis oculis uideam ſimulacrũ quod omnium gentium denuo in ſe oculos, atq; ora conuertat, communemq́; parentem omnes agnoſcentes ad inſtaurandam claritatem eius uniuerſos concurrere cernam. Atq; hoc meum deſiderium, neq; prodigioſum, inuſitatumq́; haberi poteſt, neq; earum rerum, quas naturæ facultas non admittat: ſed earum, quæ & naturam habeant, ut fieri poſsint, & quæ noſtris oculis facile conſpicerentur ſiqua publici commodi, ſolidæq́; gloriæ cupiditas, principibus noſtris ineſſet. Simul præteritos annos, totamq́; poſteritatem animo complectentes, quæ ſtudia hodiernam hanc amplitudinem Romæ conciliarint ſecum conſiderarent, quibus cauſis omnes nationes hanc ſedem uenerandam, colendamq́; ſibi maxime exiſtimarint. Quibus'ue pietatẽ, uenerationemq́; omnium gẽtium Roma aſſecuta fuerit. Tum quid aliud ſuperſtes fuerit his, qui olim rerum potirentur, aut poſ-

sit esse quantas uelint, cumularint opes, patrimoniaq́ auxerint, suos in excelso dignitatis gradu collocauerint, quam gloriam, famamq́ rerum gestarum. Quarum rerum consideratio, quid aliud agere cogat eos, qui rebus moderentur, quàm gloriæ summi Dei, atq immortalitati suæ enixè studere, quæ omnis in amplificatione publicę utilitatis perspicitur? Cui ueteres pontifices omni conatu, totaq́ animi contentione incumbentes, dum nihil publica charitate antiquius habent, dum paterna beneuolentia cunctos generatim amplectuntur, fecerunt ut hunc locum omnes nationes sacrosanctum habentes uelut pietatis domicilium uenerarentur, & ad hoc sanctius ærarium pecuniam sacram omnibus è locis mitterent quas optimi principes in publicos usus transigerēt. Itaq si parem gloriam, atq immortale decus insequuti principes adamassent, iam Romam ex toto orbe Christiano, subsidijs huc confluentibus in pristinum ferè decus restitutam conspicari liceret, in quam plurimis ab hinc annis tanta pecunię uis est illata, ut eæ res effici potuerint, quæ Romæ ueterem potentiam, magnitudinēq́ operum facile consequerentur. Mirari certè necesse est, cùm tantus laudis campus pateat, cùm magnitudinem animi multis in rebus principes comprobare possint, quorum tanta sit apud omnes nationes autoritas, quibus reges parere gaudeāt, quin ad hanc occasionem excitati maximas res, ipsiq́ in primis urbi, tum uniuerso Christianorum generi profuturas animo concipientes, sese simillimos Deo eximijs factis ostendant. Quos uiuentes uniuersi laudibus in cœlum ferant, faustis acclamationibus prosequētes, incolumitatem, salutemq́ eis optantes, defunctos ueluti Deos colant, eorum memo-

riam

riam cum admiratione repetentes. Quis autem non perſpicit quanta materia laudis conſequendæ propoſita ſit, cùm multa hinc inde iacentia, pietatem, charitatemq́ alicuius principis deſiderent, qui rerum reſtitutarum gloriam à cæteris neglectam ſibi præripiat, quam curis inanibus, celeriterq́ extinguendis, ac pernicioſis factis animos implicantes, cęteri nec ſenſu perceperunt, nec oculos in hanc meliorem partem conuerterũt, quorum dum uiuerent interitus ab omnibus expetebatur, defunctos contemnunt, execrantur. Eum certè, qui celſę huic religionis arci præſidet, conuenit eſſe, de quo prædicare ſolent philoſophi πειθαρχεῖν τῷ νῷ obtẽperare menti, & rationi, quem amore iuſtitiæ conflagrare norint omnes, quam iiſdem illi aſſerunt ueſpertinum, matutinumq́ ſidus claritate ſuperare οὔθ᾽ ἕσπερος οὔθ᾽ ἑῷος, ὅτω θαυμασός. Neq; Luciferum aiunt, neq; ueſperum tantopere admirabilem eſſe. Romam igitur cum uetuſta religione, ac pietate, quam ſanguine ſuo illuſtres animæ peperere nobis, reflorentem, & ad cultum, ornatumq́ priſcum reſtitutam aſpicere cuperem, huc me demum multa collustrantem, ueteresq́ ruinas animo uerſantem, miſerantemq́ cupiditas deduxit, ut Aquam uirginem reuerſam in Vrbem, largiterq́ domos, ac paradiſos, ut quõdam, foraq́ influentem cernerem. Quam quidem meam cupiditatem, ne uana, aut impoſsibilia affectaſſe uiderer, non ipſa modo ratio, ac rei contemplatio, ſed item experientia, & uſus, probataq́ oculis res uehementius incendit. Omnium enim aquarum, quas olim Romani patriæ ſuæ, ac publicæ utilitatis amantes induxerant in Vrbem, quibus urbs omnis, teſte Strabone, uelut altero Tiberi largiſsime confluebat, una hęc in primis largior,

uberiorq́ꝫ omnibus, & ad hodiernam Vrbem accommodatior, minori diſpendio reuocari poſſet. Ortus autem huius aquæ à Iulio Frontino, exitus ex arcu, paſſimq́ꝫ per urbem memorijs intelligi poteſt. De toto autem aquæductu diſcere licet ſi per agrum Romanum ab ortu, atque exitu aquæ ueſtigia quæ nunc extant, & ſpiramenta in ſubterraneum aquęductum deſcendentia ſecutus, totum aquæ iter oculis complectaris. Sed finis Aquæ Virginis nemini non perſpicuus eſt, cum omnes qui campum Martium incolũt, quò nunc maxima pars Vrbis deducta eſt, hauriant ex fonte, inciſiq́ꝫ marmore tituli teſtentur, hanc eſſe Aquam Virginem. Eſtq́ꝫ porta Septorum, qua ſepiebatur, ſecludebaturq́ꝫ campus Martius à reliqua Vrbe, ad eius caput aqua tranſiens, tum per campum Martium delapſa pomaria, lucos, nec non lacum naumachiæ influebat. Hac porta tituli marmorei conſpicui teſtes ſunt inde tranſeuntis aquæ, cuius arcus uetuſtate collapſos, Titus Claudius Germanicus Cæſar reſtituerit. Nicolaus etiam Quintus, memoriam facti ſui poſteris relinquens inſcripſit marmori, quod omnes, qui haurirent, proſpectarẽt ſeſe fontem uirginem ſuis expenſis reſtauraſſe. Siſtus autem ſuperioris memoriæ Pontifex quod eius aquæductus detrimenta quædam ſarſiſſet, obtinuit ut à poëtis ei caneretur

Virgineam Triuij quod repararis aquam.

Nemo igitur eſt, cui non ſit perſpicuum, Fontem Virginem eſſe, quem nunc uulgo uocãt fontem Triuij, quod tituli priſcorum Imperatorum, & recentium Pontificum teſtantur. Sed maxima perturbatio, multiplexq́ꝫ inſcitia obiecta eſt, quòd ſi quis iter à campo Martio reflectat, manantis aquæ exordium ſcrutaturus, cùm ſeſe

in ſubterraneum iter mox aqua recondat, uix mille paſ-
ſus egreſsis urbem ex puteis illis cognita, inde recedens
ab oculis, nulliſq; amplius indicijs perſpecta, quum e-
tiam depreſsis uallibus occurrẽtibus, per quas in lucem
prodire opere arcuato eam oportuiſſet, nulla eius ueſti-
gia, nullos arcus, nulla omnino indicia cernas. At Iulius
Frontinus docet octauo ab urbe milliario Aquam Vir-
ginẽ in agro Lucullano, in locis paluſtribus uia Colla-
tina concipi, tum totum iter aquæ explicans, maxima
parte ſubſtructionibus, aut ſpecubus ſubterraneis, non-
nullis autem locis propter demiſsiores ualles, opere ar-
cuato, à cliuo ad alterum cliuum fluere monſtrauit. Sed
cùm multas iuxta eam uiã aquas concipi uideas, nullas
tamen hodierno tẽpore cernes, ſeu conſpicuis operis ar
cuati ſtructuris, ſeu ſubterranea foſſa ad urbem delabi.
Nec fortaſſe ad hanc uſq; ętatẽ repertus eſt, qui huc inge
nium appuliſſet, cogitationẽq́; exacuiſſet, ut cum in urbe
titulos marmoreos ãpliſsimos Virginis teſtes, ipſumq́;
fluentem fontem habeamus, nullis tamẽ toto Romano
agro colluſtrato locis, Aquam uirginem deſcriptã à Iu-
lio, quæ hodie influat in urbem deprehendamus. Tum
controuerſiam quis diſſoluat, quæ'nam ſit exigua illa a-
qua, quæ hodie ex Fonte Virginis hauritur, cùm Vir-
go, quam deſcripſit Iulius, nõ ueniat ad Vrbem, & fons
ipſe hodiernus cùm tenuis eſt, ut dixi, tum breue iter ex-
tra urbem uix ad mille paſſus progreditur. Meo igitur
opere, mea in hanc omnium gentium matrem, lucem
orbis terrarum pietate, hoc omne patefactũ eſt, (ſi quem
Deus demittat è cœlo, qui factum hoc immortale ſecu-
tus, æternumq́; ſuæ bonitatis in urbe teſtimonium relin
quens non leues illas Siſti, aut Nicolai ſuper hoc aquæ-
ductu

ductu minutias, ſed omne laudis tantæ corpus ample-
xus, totam ipſam aquã, tot annis à mœnibus urbis ex-
ulem, incredibile huic magnæ patriæ utilitatem, com-
modũq; allaturus reuocet. Quis enim uenerabili bona-
rum artium genitrici, omnium mortalium benefactrici,
non omnia bona, omnem lucem, ornatũq; cupiat? Itaq;
incredibili ſtudio (ferebar enim cupiditate inueniendi,
quæ magno commodo clariſsimæ terræ futura proſpi-
cerem, incẽdendiq; ad hanc laudem, quos Deus ad eam
deſtinaſſet) reperta mihi eſt omnis ab ipſis largiſsimis
ſcatebris ad urbem uſq; per agrum Romanum uagan-
ti, illaq; ſpiracula ſequenti, uia non quidem nunc fluen-
tis aquæ, ſed quæ felici priſcorum Romanorum ſecu-
lo, forſan ad tempora Gottorum manabat in Vrbem,
alluens, quemadmodum ſuperius docui, campum Mar
tium, quem locum omnium toto orbe pulcherrimum,
amœniſsimũq; fuiſſe ſcribit Strabo. Reperta eſt autem
nec labore, nec tempore exiguo, cùm omnis penè aquæ-
ductus ab origine ſit ſubterraneus, omniaq; tanto tem-
poris ſpacio uetuſtas miſcuerit in agris, ut cũ quatuor,
aut ſeptem puteos introrſus iter aquæ monſtrantes re-
pereris, hic neceſſario nullis amplius, uel multa indagi-
ne repertis, neſcius quam in partem ſpiramentorum
ordo procurrat, incepto deſiſtas. Sed quid non ſtudio,
atq; induſtria, opponat ſeſe difficultas omnis licet, mor
tales conſequuntur? Quo non aſpirat ardor, quem ſpe-
culando, mentemq; exercendo ſemel concepiſſes? Recte
priſcis dictum eſt, DEVS ADIVVAT FACI-
ENTES. Itaq; iuxta uiam Preneſtinã, & Collatinam
ab urbe ſeptimo, aut octauo milliario, in locis paluſtri-
bus, ſcatent uberrimi fontes, ijsq; nuſquã in omni agro
Roma

Romano pulchriores, aut largius, abundantiusq́ in lu-
cem exilientes. Atq; ex propinquis mõtibus, ut par eſt,
ea liquorum copia in hunc locum cogitur, ut omnia fon
tibus irrigua, largas undiq; ſcaturigines manare cernas:
ut recte ſcripſerit Iulius, locum eſſe paluſtrem, non qui-
dem aqua ſegni, aut lacunis reſtagnantium aquarum,
ſed multitudine, ac largitate gelidorum, ſalubriumq́
fontiũ. Ex his largus, ac perlucidus amnis coactus non
procul inde recipitur Aniene, qui ex monte Tyburtino
præcipitans, celeritatemq́ ruinæ ubiq; demonſtrans,
ſeſe Tiberi miſcere paulo longius properat. Hanc cele-
ritatem, atq; hunc Anienis iuxta fontium horum ſcatu-
rigines præcipitem curſum conſtat Romanis indicio fu-
iſſe poſſe fontes hos licet accurrerent editi colles Romã
deduci, quod deiectioribus locis, depreſsiorq́ ſit Ro-
ma, nempe campus Martius, ut ad quam Anio cum Ti-
beri citatus fertur. Itaq; opere Signino circũiecto, quod
ſolidiſsimum, & ad continendas aquas aptiſsimum eſt,
coactisq́ in unum omnibus ſcatebris, atq; his cliuis, qui
occurrerent, quorũ plenus ager Romanus eſt ſuffoſsis,
at cõuallibus circumacto ſemper per cliuos aquęductu
uitatis, aut in his arcus attollentes, Romam in campum
Martium, qui depreſsior locus eſſet, Roma autem in col
libus habitaretur aquam deduxerunt. Hæc ueſtigia paſ-
ſim per agrum Romanum reperies, nunc uidelicet tumu
los effoſſos, quod ordo frequentium, & inter ſe propin-
quorum ſpiramentorum demonſtrat, quibus dum eru-
eretur aquæductus materiam effoſſam egerebant, dein-
ceps autem ipſum aquæductum cum uſus poſceret ex-
purgabant, aut in aliqua conualle, uideas nunc integros
arcus, nunc eorum fragmenta. Ab ipſis autem fontibus,

quòd demiſsiore loco exprimuntur in lucem, continuo per colles obiectos ſpecus agere neceſſe fuit, ac longiſsime per ſubterraneum meatũ iuxta uiam Præneſtinam, & Collatinam aquam deducere. Inde tribus, aut quatuor paſſuum millibus propter hanc uiam confectis, flectitur ad uiam Tyburtinam, reditura ad Anienẽ, quem à principio itineris reliquiſſet. Hunc in magna conualle per arcus, qui ripę fluminis imminent non procul à põte Nomentano, pretergreſſa redit in uiam Nomentanam, eaq́ per effoſſum collem traiecta, oblataq́ alia cõualle, atq; arcus aſcendens, flectitur Romam uerſus ad uiam Salariam, ſeu Collatinam, Pincianam'ue: Exinde uineta ingreſſa, ac ueluti cubito ad ortum, & meridiem ſeſe retorquens, occaſu, & ſeptentrione relicto, inter portam Flaminiam, ac Pincianam ſubit mœnia urbis ſemper meatu ſubterraneo, donec ad radices collis in campum Martium egreſſa ſuper portam Septorum fundit ſe ſe per uicos urbis. Ipſę igitur uiæ indices ſunt itineris. Operępretium autem eſt noſſe, quę nunc in urbe ex fonte Virginis hauritur aqua, non eam eſſe, quæ locis paluſtribus ſeptimo ab urbe milliario, in agro Lucullano concipitur, autore Iulio: Sed cùm ipſe Frontinus in deſcriptione huius aquæ, aſſerat eam in illo ſubterraneo itinere multis acquiſitionibus creſcere, repertis ſcilicet dũ aquæductus ſeruili manu effoderetur, nonnullis aquæ uenis, hiſq́ aſſociatis, hæ ſunt uidelicet quæ hodiernum fontem conficiunt uix mille paſſus extra urbem ortum habentes. Non eſt igitur hæc principalis, ampliſsimaq́ illa aqua, uberrimi illi, illuſtresq́ latices, ſed tenues riuuli, non procul urbe naſcentes. Ipſa quin etiam aquæductus magnitudo indicat, non riuulis illis fuiſſe paratum.

tum. Pleno autem alueo fluxiſſe docent currentis aquæ in pariete dextra, læuaq́ impreſſa ueſtigia. Cùm igitur fons hodiernus ea tenuitate habitatoribus incredibilem alacritatem afferat, quid fore putes, ſi quantus eſt ad ſcaturigines afflueret? Medius fidius omnia fora, domos, palatia, hortos fontibus irrigua uideremus. Ipſam planè Vrbem huius aquæ commodo reflorentem, ingenti ad eam colonorum facta acceſsione ſpectaremus. Hos igitur admirandos, illuſtresq́ fontes eſſe aquam Virginem omnibus poëtis, hiſtorijsq́ celebrem, cum totus aquæductus, quem indicibus ſpiramentis ſecuti uenimus ad urbem, tum uerò Frontini deſcriptio perſpicuè comprobat, quod plenus ſcaturiginum, quod paluſtris hodiernus locus, quod ſpaciū ab urbe ipſum eſt, & iuxta uiam Præneſtinam & Collatinam, quod iter aquæ totum penè ſubterraneū medijs effoſsis, penetratisq́ montibus, & quaſi eorum uiſceribus adapertis, ut uix mille paſſus ſuper molibus arcuatis exeat in lucē, locis deiectioribus. Cumq́ ſpatium ab urbe ad fontes recto itinere ad ſeptem millia paſſuum extendatur, propter inflexiones tamen aquæ quod Romani effodere montes, ac per aquam circumagere maluerunt, quàm in uallibus arcus attollere, niſi neceſſariò cogerentur, efficitur ut hoc ſpatium ad alia millia ſeptem paſſuum augeatur. Hi fontes hodie uocantur Salones, omnibus notiſsimi, niſi quod ignotum erat hanc eſſe Aquam uirginem hos olim fontes in Vrbem ſolitos influere. Atq́ adeo res obſcura fuit, ut etiam illuſtres Romanæ curiæ uiri, qui ad hanc aquam, uillas extruxerunt, inſcripſerint marmore, hanc eſſe aquam Appiam, quos apertè fefellit codex mendoſus Iulij Frontini, quo deſcribens aquam Appiam, dixit

eam concipi uia Pręnestina sinistrorsus. Sed propter similitudinem scriptionis sinistrorsus, ac dextrorsus effectum est, ut de aqua Appia mendose sinistrorsus scriberetur, quod in aliis plerisque fit. Sed docere illustres illos uiros poterat reliqua pars descriptionis aquæ Appiæ, quam prosequitur Iulius, qua docuit caput huius aquæ esse ad Salinas, & ingredi urbem per portam Capenam, siue Appiam. Quod iter tenere non posse fontes Salonis, quod ager Romanus ad eam partem, nempe ad pręcipitantem Anienem, maxime deprimitur, nemini non perspicuum est. Exurgitque agri Romani dorsum ad ortum æquinoctialem portasque orientales urbis. Quo quidem assurgere minime Salonis aqua potuisset. Sed quid moror? nonne ipsi uulgo aqua Appia notissima est? ut quam ueteris appellationis remanente uestigio, uocant, Aqua d'Acio, quæ quidem eodem itinere quod Iulius docuit iuxta portam Appiam siue Capenam prolapsa, demum uiam Hostiensem intersecans deuoluitur in Tiberim semper ad meridiem: at Virgo in occasum, & Septemtrionem. Ipse quoque Virginis aquęductus conspicuis illis uiris index esse poterat, hanc Appiam esse non posse, quod euestigio iuxta fontes illos ingrediens terebratum collem, ac longissime per agrum Romanum circumacta tandem urbem influit in campo Martio, ubi marmorei tituli aquam Virginem demonstrant.

Percepta igitur insignis aquæ origine, deprehensis, indicatisque egregiis fontibus, nec non eorum itinere cognito, ac quanta futura sit urbi ex aqua commoditas, omnibus perspecto, iam certè perspicuum est, quid laudis assecuturus sit, quos titulos sibi, tropheumque erecturus, cui mentem ad hæc aspirabit Deus, magnum suæ

laudis

laudis architectum eum constituens. Ac quanquam animi magnitudo ex difficilibus reddit facillima, ut si qua etiam grauior occurrat hoc in opere dfficultas, ea magnam mẽtem tanto commodo proposito deterrere non debeat, attamen eadem nos prudentia, & rerum comprobatio quæ fontium originem, iter, & omnem huius rei naturam indicauit, docuit item nullam obstare causam, quo minus iniuria temporum, grauissimarumq́ꝫ Italiæ calamitatum concursu collapsam sanctissimi facti memoriam restituamus, atqꝫ eam minus, quàm uideatur si nobiscum cogitauerimus labefactatam reparemus. Non enim proponitur nunc ut nouum aquæductum, quod fortasse opes hodiernæ præstare non possent, effodiamus, non ex longinquis spacijs aquam ad urbem euocamus, sed expectantem nostras manus, et ad se suas fontes implorantem reduci astare paratum non magnas expensas poscentem, exiguo labore refici posse inqꝫ eo omnia nobis fore procliuia prædicamus. Est integer totus, saxa illa, molesq́ꝫ tumulorum, effórata eadem sunt nullo labentis æui detrimento deleri, atqꝫ euerti potuerunt, ijdem collium situs, eadem locorum natura. Nihil ex pristina consuetudine ferè demutatum. Omnis enim aquæductus est subterraneus, non ut reliqui in altam Romam excelsis fornicibus aquam transportantes, quos senio, & Barbarorum iniurijs collapsos reficere nostræ opes forsan non possent. At paucis locis cogemur duntaxat meatu infernè perpurgato, arcus reficere, quorum num etiam fundamenta extant, nonnunquam substructiones, quæ supersunt redintegrare. Quæ omnis expensa ipsis architectis autoribus, qui ad hæc uisenda, solerterq́ꝫ perpendenda sæpius con-

uenere uix ad quindecim millium aureorum summam accedit, si quis modò rectam secum rationem inire insistat, secumque cogitet, quantus operarum numerus omni subterraneo meatu expurgando sufficiat, aut quid reficiendis paucis illis arcubus pecuniarum debeatur. Ostensa quoque prudentibus, rerumque peritis ratio est euestigio recuperandarum expensarum cum refecto aquæductu, redditaque Vrbi uberrima aqua, qui Romanis olim mos fuit, idque nonnullæ Italiæ urbes retinent, ut aquæ uolentibus in suas domos deducere uenundetur, quod pretium longe multiplex inita ratione futurum est, quàm expensæ reficiendi aquæductus. Tanta autem hæc aqua est, ut uniuersam urbem possit alluere uelut amnis decurrens, atque deprehensum quoque architectorum ratione est ubi in Campo Martio ex specubus illis prodit in lucem, cùm locus is sit ad radices collis, reliqua deinceps hodierna urbs sit plana per totum campum Martium, reliquamque planiciem, in qua publicæ operæ fuerũt, templa, theatra, thermæ, urbs autem in collibus habitaretur, hũc locum altiorem esse omni ipsa urbe, ut duci possit aqua per omnem. Primũ in foris uberes spectare fontes, publiceque haurire licebit ante portã Flaminiam, urbem ingressis, tum per omnem ipsam uiam ad forum sancti Marci. Tum in foro Pantheon, in Campo Florę, demum per omnem urbem, omnibus illustriũ uirorum domibus exiliente aqua Citriorũque lucos obeunte, non fontes ficticios, quorum iam ingẽs copia Romę esse cepit, sed ueros naturalesque Latices fluere medijs in penetralibus aspiciemus: quo spectaculo, quid iucũdius esse possit? Quis non laudibus in cœlum feret, diuini muneris autorem, quando Nicolaus, & Sistus sibi im-

morta

mortales titulos excitari uoluerũt, ob leues nescio quas huius aquæ sarctas iacturas, idq́ꝫ non per totum aquæductum, sed ad caput tantum. Quis hodie uirorum prępotentum est, quin sibi intra palatium quibusuis expensis paret hanc uoluptatem, ut quando salientis aquæ, uerocq́ꝫ riuo decurrentis facultas denegata est, eam simulatis fontibus scatentem, murmurãtemq́ꝫ aspiciat? Mitto ueriora, solidaq́ꝫ commoda. Aqua uenali ex Tiberi utitur Roma salubri quidem illa, quod ex montibus defluens, cruditates omnes multa spacia per saxa, harenamq́ꝫ deuoluta relinquit, aut quòd sulfureus Nar excoquens redigit reliquam aquam ad naturam mitiorem. At illi fontes saluberrimi quocꝫ sunt ex uicinis montibus longa spacia prolabentes, æstate tactu gelidissimi, hyeme calidiores, quod salubrium aquarum indicium est. At quanta lætitia erit, quæ rerum exoptanda commutatio ab aqua uenali, cuius sæpe inopia est, quam ex longinquo flumine allatam, eamq́ꝫ sæpius limosam, ac turbidam emere, ac subito bibere cogimur, uẽtum esse ad aquam omnibus expositam, ac paratam ad ueros, uberesq́ꝫ fontes, unde omnes ad satietatem hauriant, & commodè utantur? Quid aliud hoc planè futurum est, quàm ipsam denuo condere urbem. At quænam fraus, aut inuidia nunquam non conatibus honestis inimica, dissuadensq́ꝫ utilia, nos deterreat ab incœptis, quibus proxime ad superos accedamus, futuras scilicet has intolerabiles impensas, aut cùm sint inclyta, plenaq́ꝫ laudis, deijciat, ac deprimat, non esse tanti, ut huc aduertere mentem principes deceat. Iterum itacꝫ moneo debere nos huc omnem cogitationem, uimq́ꝫ animi conferre, intentè perpendere, num uera sint quæ scribantur. An

reipub. tantopere interſit rationibus ſcribentis perſuaderi. An uerè hæc ſit aqua Virgo, atq; his ex locis aduehe retur urbem, an extet antiquus aquæductus integer ferè totusquippe ſubterraneus intra montium, ſaxorũq; duritiem cuniculis actis, tofoq; ſuffoſſo. An is uerus ſit uirginis aquæductus, & an facile poſsit opus non magnis expenſis reſtitui. Magnas autem dico, quę ſuperent opes hodiernas. At ego contendo multa quotannis ſolitos facere pontifices longè maioris impendij. Quòd ſi hæc refugiunt, nequid detrimenti publicum ærarium patiatur, at populum, quoniam totius urbis hoc beneficium eſt, in ſingula capita ad hoc opus concurrere iubeant. Nam neq; multum erit quod à ſingulo exigatur. Sed hæc mihi facillima uidentur, ſi modò non deſit, aut ſuccumbat animus, qui ſæpe ad bona, laudataq; frigeſcit. Nec ſubit uirtutis imago. Paucos enim euexit ad æthera. Hoc me quidem omni ſpe deſtitutum ægritudine conficit deuium iter noſtrum, ſecluſumq; à conſortio Deorum aſpicientem, in cœlumq; auolaſſe, quæ terras aſpectu iucundiſsimo ſolari conſueſſet, & crudelem inter algores, noctemq; profundam nos deſeruiſſe, ut nouẽ exulare ſorores omniq; aditu prohiberi uideremus. At erit cùm reflorẽtem urbem, cum uer antiquum rediſſe lætabimur. Nulla noſtros oculos res exoptata diffugiet, excuſſaq; hyeme terris irradians nouus ardor afflabit. Et Charites manibus ſpargent lilia plenis. Quę igitur, ut ad lymphas redeam, tam abiecta Italiæ urbs eſt, (nam ſæpe parua magnis, ut ille inquit, rectè conferuntur,) quæ non etiam difficili tranſitu fontes, ſeu flumina ad ſe deduxerit? Aliæ ſaxa inter ardua, & ſcopulos, pręruptas, aſperaſq; rupes, iter fontibus aperientes,

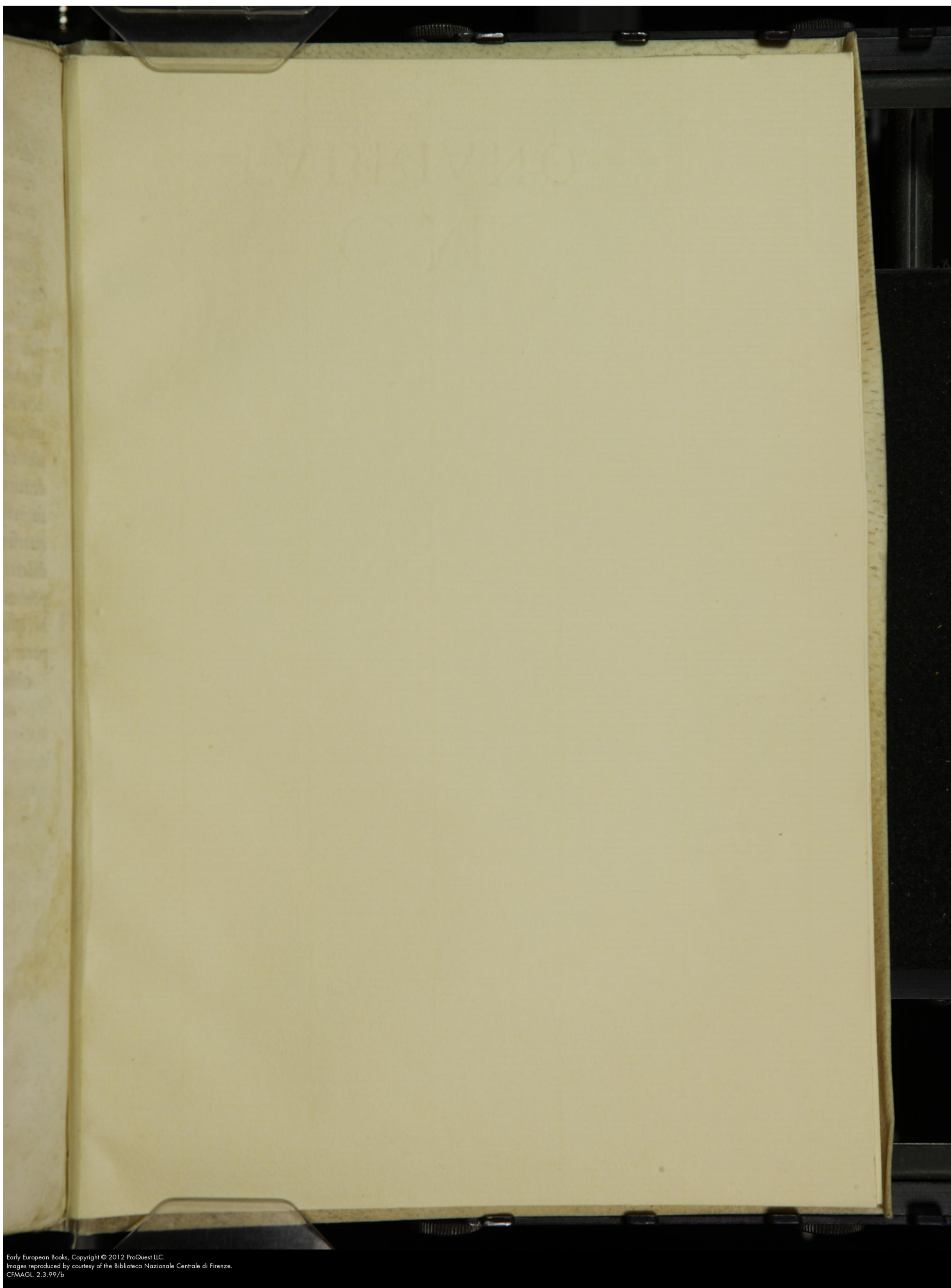
nullis

nullis sumptibus parcentes, qualem Iguuij patriæ meæ aquæductum suspiciendo obstupesces, aut Perusiæ longissimè petitam, & ex alto monte in infimas ualles tubis plumbeis ruentem, hinc tantundem in alterum collem resurgentem, forumque urbis, quod altissimo in loco est, ascendentem aquam aspicies. Quę quidem & magna fuit audacia, & non credendis sumptibus exacta. Brixia Cenomanorum urbs, tantum fructum ex aquæductu in eam procul deducto percipit, ut nemini non liceat, uel priuato, ac plebio emptam aquam deducere in atrium, pomarium, omnemque domum. Quid cæteras urbes memorem res omnium oculis expositas explicãs? Sola'ne regina orbis, principum incuria, suis in perpetuum commodis ornamẽtisque carebit? Non redibit, quæ facile redire possit, ad eã uetus pulchritudo? Quid autem ipsi principes morantur, an dum eos manibus prensantes ad ipsas scaturigines per totũ aquæductum, ad postremos in urbe puteos, ac spiramenta deducamus, eisque dextra protensa, effossos colles, uiãque sectam intra supercilia, & interiorem laticis meatum ostendentes, non fabulosa, atque arbitraria, sed maxime probata nos referre doceamus? Iterum edico oportere exhauriere aquæductum, terra, rebusque alijs egestis longo tempore eò deuolutis, ex quo uidelicet estracta ad ipsos fontes aquæductu, signinoque opere deleto, quo latices cogebantur, qui mox semitam illam subterraneã subibant, delapsi per planum ad Anienem redierunt relicto itinere ad Vrbem, ipse autem interior meatus inde procurrens uacuus aqua media secat iuga, frequenti puteorum ordine supernè perspectus, quos secutus primũ in uiam Prænestinam ingredieris, eos semper habens à lęua mul

tis caprificis ad fauces enatis, ſed cum ad urbem propius acceſſeris, oblata ingenti ualle flectit iter à uia Prænestina, uerſus ſeptemtrionem per agros, donec tranſgreſſus uiam Tyburtinam, ſemper in ſeptemtrionem uerſus Anienem deſcendit. Hoc autem inflexo itinere progreditur, quod ualles obſtabant, ac præſtare Romanis uiſum eſt per tofum inciſum, per ſpecus, aut cuniculos longiſsimè pertinentes quam opere arcuato niſi cum neceſſitas compelleret aquam ducere, cum in eo minores ſumptus fierent. Nam extruendo opere arcuato, calce, ſabulo, lateribus, tum ędificandi peritos adhibere opus erat, at effodiendis tumulis, ſeruorum multitudine res expediebatur. Fit quidem ut nonnullis locis cognitionem, indiciaq́ aquæductus amittas, neſciusq́ per agros circumuagari cogaris, ueluti ſi quis uenationi inſiſtat, ſed demum redit in lucem ſpiramentorum ordo. Quorum pleraq; agricolæ feruntur obſtruxiſſe propter crebros iumentorum caſus. Omnis autem hæc ſpiramentorum uia, facile perſpicietur, nullaq́ amplius obſcuritas ſcrutantibus offeretur ſi ſubeuntes operę meatum aquę perpurgando detexerint, iterq́ ante oculos apertum, expeditumq́ ad urbem uſq; tenere ceperint. Fieri autem id prędicant oportere non æſtate, propter algores interius à ſuperno calore refugientes hominibus intolerabiles. Hyeme autem ob diuerſam cauſam ſupernum frigus, ut in puteis, fontibusq́ fit, naturali calore non ferente calet intimus meatus. Supereſt igitur ut ſi cui noſtra ætate rem maximi commodi edendo ſeſe celebrē, & quod caput eſt, gratum, acceptumq́ ſuperis reddere propoſitum fuerit, huicq́ rei omnibus modis ſtudendum ſibi perſuaſerit: ſupereſt inquam ut tantę laudis comparan-

dæ

dæ occaſionem elabi non ſinat, neu diutius amiſſorum fontium incommodum ueteraſcere, aut hanc aboleri memoriam patiatur, ipſumq́ aquæductum, qui tametſi nonnullis iniurijs acceptis, effringi tamen, euertiq́ non potuit, ſaltem ne ſenio, ac deſuetudine fatiſcens, funditusq́ labefactatum amittamus, ut nulla poſthac hominum memoria poſsit reſtitui. Quam quidem iacturam haud inuitus fatear, futuram non mediocrem urbis calamitatem. Et quoniam ea temporum alacritas tenebris abactis renidere iam cœpit, ut in dies urbs ex fœdiſsimis miſerijs, quibus eſſet obruta paulatim reſurgat. Iam enim ſeditioſorum ciuium, qui quotidianis eam cladibus deuaſtabant, furor compreſſus eſt. Iam publicis uijs, aut in ſyluis inſidiari ſoliti latrones è medio ſublati ſunt, quorũ teterrima importunitas infeſta omnia itinera reddiderat, ipſa autem eorum latibula, denſiſsima nemora penitus patuere, omniaq́ in agris aperiri cœperũt. Iam hi, qui ei nihil non iniuriarum ad omne tempus inferre parati eſſent, longius ſubmoti ſunt. In dies autem domicilijs, uiarum pulchritudine, tectorum uenuſtate, ad priſtinam magnificentiã illuſtratur, fitq́ maior ad eam colonorum concurſus, tempus quoq; poſceret, ut hæc quoq; redditi fontis felicitas cæteris ad eam redeuntibus gratijs adderetur.

005645857
90 5645930

